

Постанова проблеми. Гуманістична спрямованість сучасної освіти потребує оновлення її змісту на всіх сходинках. Сьогодні змінилось уявлення про мету освіти, що визначається як підготовка всебічно розвиненої творчої особистості, конкурентоспроможної на сучасному ринку праці, яка має успішно працювати в сфері будь-якої професійної діяльності. Підготовка професійно компетентного педагога є одним із актуальних завдань і предметом наукових дискусій і роздумів учених сучасності й минулого.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі визначено концептуальні засади формування професійної компетентності майбутнього педагога, а саме: створення чітко визначених мотивів і професійних цілей; здійснення самостійної проектної діяльності, скерованої на реалізацію проектних завдань і програм; професійну співпрацю в колективі; створення умов для розвитку особистості, її здатності до розробки власної стратегії професійної самореалізації та самовизначення. Призначенням цих заходів, на думку вчених (О. Вознюк і О. Дубасенюк, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кравцов та інші), є становлення в майбутнього педагога вмінь структурувати наукові та практичні знання з метою ефективного розв'язання професійних завдань.

У сучасних дослідженнях (О. Березюк, Н. Бордовська, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Ю. Кравченко, Л. Красюк, Ю. Кулюткін та Г. Сухобська, М. Поташнік, А. Реан, В. Серіков, Л. Спірін, П. Щербань та інші) окреслюються перспективи використання педагогічних задач і ситуацій у процесі професійно-педагогічної підготовки, введення знань щодо функціонально-операційного спектру їх виникнення в навчально-виховному процесі та їх впливу на становлення професіоналізму особистості педагога.

Широко відомими сьогодні є навчальні посібники й збірники педагогічних задач і ситуацій таких авторів, як: Б. Вульф, Л. Даниленко, М. Даниленко, Л. Додон, О. Дубасенюк, О. Вознюк, Д. Гришин, В. Каплінський, Л. Кондрашова, А. Кузміньська, А. Маленко, В. Омеляненко, М. Рибакова, М. Степінський, М. Фрумкін та інших.

Мета статті – теоретично обґрунтувати систему моделювання педагогічних ситуацій з формування професійної компетентності майбутніх педагогів у навчально-виховному процесі у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моделювання

педагогічних ситуацій у навчально-виховному процесі у ВНЗ дозволяє врахувати особливості студентів, їхні інтереси, розширює контекст діяльності, виступає ефективним засобом створення мотиву до педагогічної діяльності, сприяє реалізації дієвого підходу до навчання, коли в центрі уваги знаходиться студент зі своїми інтересами та потребами.

Серед розмаїття ситуацій у професійно-педагогічній діяльності, Н. Гузій, О. Вознюк і О. Дубасенюк, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін та Г. Сухобська, В. Серіков, Л. Спірін та інші виокремлюють власне педагогічні ситуації, адже вони складають ті умови, що характерні для взаємодії вчителя й учнів, стосуються цілей навчання, виховання й розвитку. Педагогічна ситуація характеризує сукупність обставин, що склалися під час взаємодії педагога та вихованців. Вона розкривається через реальні обставини в класі, в навчальній групі та в складній системі стосунків і взаємовідносин учнів, які необхідно враховувати при прийнятті рішення щодо способів впливу на них [6, с. 216]. Як зазначає Л. Спірін, педагогічна ситуація допомагає виявити сутність явищ навчання та виховання, шляхи досягнення педагогічних цілей, тому її можна вважати комплексом умов педагогічної діяльності, що виникають у процесі навчально-виховної роботи [7, с. 82]. Ю. Кравченко під педагогічною ситуацією розуміє взаємодію учителя й учнів у неординарних психолого-педагогічних обставинах [5]; а Н. Гузій – «фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим та бажаним ..., які враховує вчитель у виборі способів впливу для стимулювання розвитку особистості» [3, с. 59]. Отже, постановка, моделювання й вирішення педагогічних ситуацій мають відношення до якості освіти.

Розглянемо можливості моделювання педагогічних ситуацій у формуванні професійно компетентного педагога. Моделювання – це метод дослідження об'єктивно існуючих явищ, заснований на використанні моделей. О. Березюк, О. Вознюк, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Ю. Кравченко, Л. Красюк, С. Сисоєва та інші вважають, що моделювання є досить ефективним методом наповнення теоретичного навчання майбутніх учителів реальним змістом, і саме ця обставина робить його цінним засобом у становленні основ їхнього професійного досвіду, майстерності та професіоналізму. Так, О. Березюк виділяє такі основні напрямки використання методу моделювання: гносеологічний – вивчення явищ з використанням моделі замість оригіналу; модельно-інформаційний – представлення різномірної інформації в компактній і концептуальній формі; аналітичний – аналіз ситуації; загальнометодологічний і психологічний [1]. Поряд із теоретичними моделями в педагогіці використовується й проектне моделювання. У рамках проектування модель дозволяє створювати образи об'єктів або явищ; імітувати реальні процеси майбутньої діяльності; продумувати, порівнювати й оцінювати можливі результати проектування; обґрунтовано вибирати один з

альтернативних варіантів вирішення проблем.

Моделювання педагогічних ситуацій В. Ковальчук розуміє як проектування дій учителя та практичної їх реалізації на основі використання системи методів. Ю. Кулюткін і Г. Сухобська інтерпретують його як «відновлення», «реконструкцію», що має на меті формування в студентів – майбутніх педагогів уміння будувати свої взаємини зучнем або групою учнів, домагатися здійснення своїх планів, що виражаються в реальному ефекті педагогічного впливу. О. Березюк під моделюванням педагогічних ситуацій розуміє утворення таких ситуацій-моделей, де реальні об'єкти замінюють символи; відношення між учасниками діяльності складаються не природно, а організовані спеціально, штучно, під керівництвом педагога; ситуації є штучно вицленованими фрагментами певного процесу та відображають його не всебічно і цілісно, а лише в певних якостях і відношеннях [1, с. 44].

Ми під моделюванням педагогічних ситуацій розуміємо процес утворення ситуацій-моделей, які імітують стан і динаміку навчально-виховного процесу.

У нашому дослідженні спираємось на думку І. Зязона, що кожна педагогічна ситуація може бути змодельована по-різному, проте ефект виховання буде безпосередньо залежати від знань педагога, його здібностей.

О. А. Дубасенюк і О. В. Вознюк виокремлюють два основні підходи до моделювання педагогічних ситуацій: 1) груба схематизація й спрощення самого явища, що дозволяє описати окремі боки його прояву на кількісному рівні з використанням різних методів багатомірного статистичного аналізу; 2) чіткий формальний опис, який ґрунтується на застосуванні алгоритмічних моделей [4].

Найбільш розповсюдженими формами моделювання педагогічних ситуацій є індивідуальні та групові, які обираються з урахуванням можливостей, рівня пізнавального й професійного інтересу студентів. Серед доцільних групових форм моделювання педагогічних ситуацій є «круглий стіл», літературна вітальня, практикум, експертні й творчі групи, педагогічні майстерні.

С. Вітвицька зафіксувала такі прийоми моделювання педагогічних ситуацій: пряма постановка проблеми; проблемне завдання у вигляді питання; повідомлення інформації, яка містить суперечність; повідомлення протилежних думок з будь-якого питання; зіставлення наукових знань із життєвим досвідом; повідомлення фактів, які викликають непорозуміння; постановка гострих нерозв'язаних питань; цитування протилежних поглядів різних авторів стосовно однієї проблеми (спонування студентів до вибору, захисту чи аргументації); звернення до життєвих явищ, постановка студентів у позиції експертів, опонентів, рецензентів [2, с. 118-119].

Науковці (О. Березюк, О. Глузман, Н. Гузій, Ю. Кравченко, Ю. Кулюткін, Л. Мільто, О. Міщенко, В. Сластьонін, Л. Спирин та інші)

виокремлюють методи теоретичного й практичного відтворення педагогічних ситуацій. Перший підхід спирається на застосуванні методів аналізу й проектування, а другий – на розігруванні дій у запропонованих умовах, тобто імітаційно-дидактичне моделювання.

Серед сучасних методів аналізу та проектування як засобів моделювання педагогічних ситуацій необхідно відмітити методи аналізу, оцінки, постановки проблеми (колізії, парадокси, метаморфози), постановки завдання, а також комплексні методи: баскет-метод, метод ситуаційного аналізу, кейс-метод, метод аналізу конкретних ситуацій. До різновидів імітаційно-дидактичного моделювання належать педагогічні ігри та їх види – рольові, ділові, комунікативно-ігрові вправи, ігри, завдання.

Моделювання будь-якої педагогічної ситуації здійснюється за такими основними етапами (О. Березюк):

1. Аналітичний етап. Починається з аналізу й оцінки даної ситуації та закінчується формуванням самої ситуації, яку потрібно змоделювати.

2. Проективний етап. Плануються засоби і форми для моделювання даної ситуації, розробляється конкретний «проект» цього рішення.

3. Виконавчий етап. Реалізується задум із практичним відтворенням розробленого «проекту» [1].

Типізацію педагогічних задач і ситуацій (О. Березюк, О. Вознюк і О. Дубасенюк, Л. Кондрашова, О. Мільто, Ю. Кулюткін і Г. Сухобська та іншими) можна проводити на різних підставах, що характеризуються типовими рисами їх прояву, як-от: за провідним педагогічним завданням; за етапами, що характеризують розвиток ситуації; за організаційною формою, покладеною в основу ситуації; за рівнем розвитку особистості й колективу; за методом моделювання; за напрямками професійно-педагогічної підготовки тощо.

Ставлячи за мету пошук засобів формування професійної компетентності майбутніх педагогів, вважаємо доцільним побудову ієрархічно організованої системи педагогічних ситуацій. До неї включимо загальні ситуації, що визначають стратегію у формуванні професійної компетентності майбутнього педагога: професійно-орієнтовані, особистісно-орієнтовані, комунікативно-орієнтовані, – та супідрядні з ними ситуації, що пов'язані з реалізацією цієї стратегії: навчальні, виховні, творчі й ігрові ситуації.

Професійно-орієнтовані педагогічні ситуації – це спеціально відібрані типові педагогічні ситуації, які можуть виникнути в реальній педагогічній діяльності й які вимагають від майбутніх педагогів здатності застосовувати набуті психолого-педагогічні знання, засвоєні педагогічні вміння та навички, сучасні методологічні підходи, концептуальні ідеї, гнучкі інноваційні засоби та методи з метою аналізу стану та прийняття рішення щодо необхідності певних заходів, спрямованих на отримання

продуктивного результату у вигляді позитивних новоутворень в особистісній сфері та діяльності учня, та таких, які сприяють зростанню особистості й викликають у неї потребу в саморозвитку та самовдосконаленні [4].

Особистісно-орієнтовані педагогічні ситуації, вважає В. Серіков, не є особливим різновидом, а скоріше квінтесенцією виховних засобів взагалі, їх сутнісною властивістю. Особистісно орієнтовані ситуації спираються на розуміння особистості, яка здатна не розчинятися в ситуації, а вміє виходити, емансипуватися від неї, бути від неї незалежною, прагнути до її перетворення. В такій ситуації майбутній педагог не вдається до примусу, маніпулювання, спонукання до наслідування, а перебуває в позиції суб'єкта. Він сам вирішує, спираючись на свій досвід, особистісні та професійні цінності, чому і як він має навчитися, які компоненти його професійної компетентності потребують удосконалення й розвитку.

Комунікативно-орієнтовані педагогічні ситуації є спеціально розробленими навчально-педагогічними ситуаціями, які будуються на змісті комунікації, на комунікативних діалогах, що орієнтуються на проблеми спілкування в системі «вчитель - учень», «учень - учень», «вчитель - клас» як під час урочної, так і позаурочної діяльності.

Навчальні педагогічні ситуації - це спеціально відібрані типові педагогічні ситуації, що пропонуються майбутнім учителям із метою вдосконалення професійних знань, поглиблення розуміння сутності закономірностей, принципів, концептуальних педагогічних ідей, формування педагогічних умінь і здібностей, здатностей їх застосовувати при розв'язанні практичних питань. Виховні педагогічні ситуації, спрямовані на аналіз чинників соціалізації особистості засобами навчально-виховного процесу. Ці ситуації можуть використовуватися як для моделювання реальних проблем виховання школярів, так і для самовиховання майбутнього вчителя.

Окремо стоять *творчі педагогічні ситуації*, які виникають при наявності протиріччя, проблеми, суперечності. Творча ситуація, на відміну від проблемної, не завжди приводить до оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками, але лише в такій ситуації можливе виявлення елементів професійної творчості майбутнього педагога.

В основу *ігрових педагогічних ситуацій* покладено принцип рольової перспективи, який створює для кожного студента можливості проявити себе в новій, складній і відповідальній ролі. Рольові ситуації «студент - учитель», «учитель - клас» дають змогу набути майбутньому педагогові досвіду поведінки в обстановці, наближеній до професійно-педагогічної діяльності. Саме зміст ролі, її функціональні характеристики мають значення для формування професійної позиції майбутнього педагога, розвитку професійно значущих властивостей і якостей його особистості.

Розглянуті нами різновиди педагогічних ситуацій мають різний

рівень узагальненості й складності (від репродуктивних, ілюстративних, частково-пошукових до проблемних, сюжетно-рольових, аналітико-синтетичних), вони здатні вирішувати різні завдання професійно-педагогічної підготовки. Ступінь складності враховує й різні варіанти, підходи до вирішення педагогічної ситуації.

Моделювання педагогічних ситуацій, на нашу думку, дозволяє набути майбутнім педагогам високого рівня самостійності й достатнього рівня професійної компетентності, якщо вони: самостійно бачать і можуть сформулювати проблему, приховану в ситуації; прийняти її як суб'єктивно значущу; спроектувати шляхи її продуктивного вирішення, ґрунтуючись на гуманістичних позиціях. Це можливо, якщо педагогічні ситуації систематично, комплексно й у системі застосовуються під час професійної підготовки, розглядаються як навчальний засіб формування професійної компетентності, оскільки надають змогу майбутньому педагогу:

- окреслити та проаналізувати актуальні проблеми освіти й виховання;
- осмислити зміст праці вчителя, усвідомити способи й шляхи свого професійного становлення, розвинути професійну мотивацію;
- сформувати професійну спрямованість на основі вмінь бачити педагогічні проблеми, критично осмислювати власний досвід і власні рішення;
- перекладати на мову практичних дій практичних ситуацій отримані теоретичні знання (Л. Красюк);
- отримувати необхідну педагогічну підтримку з боку досвідчених педагогів і здійснювати своєчасну корекцію сформованих компонентів професійної компетентності;
- закріпити професійні й особистісні установки, цінності, орієнтації, сформулювати уявлення щодо власних професійних можливостей і здібностей, намітити шляхи їх удосконалення.

Упевнені, що використання на заняттях моделювання ситуацій із використанням різноманітних педагогічних проблем забезпечує формування професійної компетентності майбутніх педагогів як одного з вирішальних факторів підвищення ефективності навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Висновки. Дане дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Подальшого дослідження потребують механізми становлення професійної позиції майбутнього вчителя, формування його професійно-педагогічної культури й професійного самовдосконалення.

Резюме. В статті вивчено та узагальнено стан проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів засобами моделювання проблемних ситуацій у світлі компетентнісного підходу. Описано засоби моделювання педагогічних ситуацій в аспекті формування досліджуваного феномену в навчально

-виховному процесі у вищій педагогічній школі.

Ключові слова: моделювання педагогічних ситуацій, професійно-педагогічна підготовка, професійна компетентність майбутніх учителів.

Резюме. В статті изучено и обобщенно состояние проблемы формирования профессиональной компетентности будущих учителей средствами моделирования проблемных ситуаций в свете компетентностного подхода. Описаны средства моделирования педагогических ситуаций в аспекте формирования исследуемого феномена в учебно-воспитательном процессе в высшей педагогической школе.

Ключевые слова: моделирование педагогических ситуаций, профессионально-педагогическая подготовка, профессиональная компетентность будущих учителей.

Summary. The state of the problem of future teachers' professional competence formation by means of modelling problem situations in the light of the competence-based approach is studied and generalized in the article. The means of modelling pedagogical situations in the aspect of the formation of the phenomenon in the educational process in institutions of higher education is described.

Keywords: modelling of pedagogical situations, professional-and-pedagogical preparation, professional competence of the future teachers.

Література

1. Березюк О. С. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями : [монографія] / Олена Станіславівна Березюк. – Житомир : ЖДПУ, 2003. – 174 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : [метод. посіб. для студентів магістратури] / Світлана Сергіївна Вітвицька – Житомир : ЖДУ, 2002. – С. 118-119.
3. Гузій Н. В. Основи педагогічного професіоналізму : [навч. посіб.] / Наталія Василівна Гузій – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 156 с.
4. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання : [навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів] / О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 272 с.
5. Кравченко Ю. М. Педагогические задачи и методика их решения: [метод. рекомендации] / Ю. М. Кравченко. – Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2005. – 39 с.
6. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Нина Васильевна Кузьмина. – М. : Издательский центр «Академия», 1990. – 124 с.
7. Спирин Л. Ф. Анализ учебно-воспитательных ситуаций и решение педагогических задач : [учеб. пособ.] / Л. Ф. Спирин, М. А. Степинский, М. Л. Фрумкин; [ред. В. А. Сластенина]. – Ярославль : Ярославский педагогический институт, 1974. – 130 с.

Подано до редакції 27.06.2013

